

Знахідки бабака степового у Дніпропетровській та Полтавській областях

Олександр Пономаренко¹, Віталій Ветров²,
Марія Трифанова¹, Галина Задорожна¹

¹ Природний заповідник «Дніпровсько-Орільський» (Дніпро)
e-mail: zadorojhnayagalina@gmail.com

² Український центр дослідження диких птахів (Кривий Ріг)

PONOMARENKO, A., V. VETROV, M. TRYFANOVA, G. ZADOROZHNYA. Finds of the steppe marmot in Dnipropetrovsk and Poltava oblasts. — On the background of a constant decrease in the number of the steppe marmot *Marmota bobak* over the past century in Ukraine, its findings were registered in July 2020 in Dnipropetrovsk Oblast and in September 2021 in Poltava Oblast. In Poltava Oblast, the steppe marmot was seen in the territory of the designated landscape reserves ‘Balka Garaganka’ and ‘Nelyubovsky.’ In Dnipropetrovsk Oblast, the species was recorded in the ravine-balka system of Yurivka (now Pavlograd) Raion. In all cases, the marmot burrows were located on the slopes of ravines, where the formation of relatively poor washed-out chernozems takes place. Photographic material is provided.

Вступ

Бабак степовий *Marmota bobak* (Muller, 1776) — мешканець різнотравних і злакових рівнинних степів, який живиться пагонами, листям, квітами та насінням різнотрав’я і злаків та не завдає шкоди сільському господарству. Стан популяцій бабака в Україні є близьким до критичної межі.

У різні часові періоди чисельність бабака на території нашої країни помітно коливалася. Причин зменшення його чисельності багато: це і те, що бабаки слугували людям їжею під час голодомору, і несприятливі сукцесійні зміни степу, фрагментація поселень і, як наслідок, інбредна депресія, тиск хижаків, браконьєрство (Токарский *et al.* 2011; Skubak 2020). Про загрозливе зменшення чисельності бабака згадується у літературі початку ХХ ст. Я. Зубко (1930) писав, що «останні відомості про бабаків стосуються 1912 р., коли ще можна було зрідка спостерігати поодинокі пари бабаків на цілих степах Червоноградщини». При описі теріофауни Полтавщини цей автор називає бабаків «колишніми степовими тваринами». У переліку ссавців Дніпропетровської області тих часів бабака взагалі немає (Мілютин 1930).

У сучасних умовах зберігається складна ситуація. Природне розселення бабака є дуже ускладненим, а заходи з його реінтродукції далеко не завжди

мають успіх. Встановлення охоронного режиму є дуже важливим для збереження цих тварин, але із заповідних територій вони зникають у першу чергу (Токарський *et al.* 2019). Зростання чисельності степового бабака відзначається в ярах і балках, які використовують під пасовища. У той самий час на територіях, де виключається випас худоби, бабак жити не може. Заростання місць його існування високою травою та чагарниками призводить до унеможливлення використання бабаками таких ділянок (Токарський *et al.* 2006).

Є дані, що за останні 20 років число бабаків в Україні зменшилося більше, ніж удвічі. Існують материнські популяції в Харківській і Луганській областях та окремі, малочисельні колонії в інших, що виникли внаслідок реінтродукції (Ронкін *et al.* 2017; Токарський *et al.* 2019).

Ретельний огляд процесу штучного розселення бабаків у степах Правобережжя України наданий у роботі Токарського із співавторами (2019). Згідно з даними цих авторів, у Дніпропетровській області було випущено 60 екз. у період з 1991 по 1995 роки і 150 екземплярів у 2001–2005 роки. Неодноразові спроби акліматизації вважаються неуспішними. За даними інших авторів (Булахов & Пахомов 2006), у Дніпропетровській обл. інтродукція бабака відбувалася у мисливських господарствах. У 2000 р. вселено 10 особин у Юр'ївському районі, в 2001 р. — 20 ос. у Верхньодніпровському, 36 ос. — у Солонянському і 34 — у Синельниківському р-нах. Результат цих заходів невідомий, і повідомлень про бабака у цій області немає.

У Полтавській області, згідно з даними тих же авторів (Токарський *et al.* 2019), випускали бабаків більше: у 1986–1990 рр. — 53 екз., 1991–1995 — 497 екз., 1996–2000 — 640 екз., у 2001–2004 рр. — 65 екз.

Опис знахідок

15 липня 2020 р. під час орнітологічної експедиції до Юр'ївського (нині Павлоградського) району Дніпропетровської обл. авторами знайдено поселення бабаків. Місцевість є яружно-балковою системою зі збереженою степовою рослинністю (рис. 1, 2). У колонії налічили 6 жилих нір, розташованих у нижній частині схилу балки (48.776436, 35.992094).

У вересні 2021 р. бабака зустріли на територіях проєктованих ландшафтних заказників «Балка Гараганка» та «Нелюбівський», що у Диканському районі Полтавської обл. (на рис. 1, 3, 4 для зручності карти повернуто на 45–90°). Перший з них є балковою системою, де збереглася рослинність лучних степів і зволожений оселищ по тальвегу балки (49.810747, 34.327215); тут є дві системи нір по 6 штук на відстані 20 м. Одна з колоній діюча, інша — покинута. Другий заказник — «Нелюбівський» — ділянка долини р. Велика Говтва (49.846729, 34.276484) з відносно збереженим біорізноманіттям, відповідним її структурним елементам (опис місцевості надано в Обґрунтуванні доцільності створення заказника «Балка Гараганка» та в Обґрунтуванні доцільності створення заказника «Нелюбівський»; автор Н. О. Смоляр).

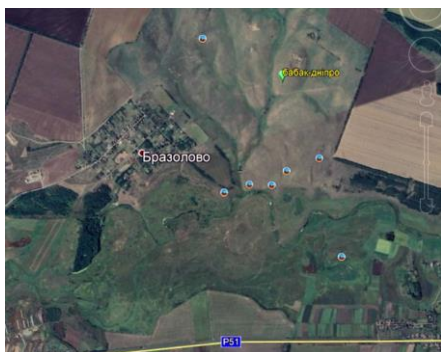

Рис. 1. Місцезнаходження нір бабака у Юр'ївському районі Дніпропетровської обл.

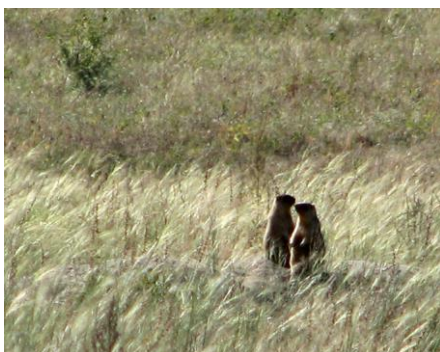

Рис. 2. Бабаки у Юр'ївському районі (фото О. Пономаренка). 15.07.2020 р.

Рис. 3. Міста спостережень бабаків в заказнику «Балка Гараганка» у Полтавській обл.

Рис. 4. Місця спостережень бабаків у межах заказника «Нелюбівський» у Полтавській обл.

Рис. 5. Нори бабаків у проєктованому ландшафтному заказнику «Балка Гараганка» (ліворуч) і «Нелюбівський» (праворуч) Полтавської обл. (фото О. Пономаренка, 05.09.2021).

Рис. 6. Бабаки у проєктованому ландшафтному заказнику «Балка Гараганка» у Полтавській області (фото К. Голобородька, 05.09.2021).

Найімовірніше, тварини розселилися з Диканського РЛП, що знаходиться неподалік (близько 20 км) від згаданих територій, або з Диканського мисливського господарства Полтавської обл., звідки їх неодноразово брали для розселення у Вінницькій та Одеській областях (Токарський 2019).

І в Дніпропетровській, і в Полтавській областях нори бабаків бачили на схилах балок, де відбувається формування відносно бідних змитих чорноземів. Можливо, такі екологічні умови не сприяють утворенню товстого шару повсті та не сприяють заростанню ділянок чагарником, тобто тут немає тих факторів, яких і уникає бабак, що надає змогу для його існування.

Фіксація знахідок дуже важлива для вивчення умов існування виду. На основі літературних і наших даних бабаки тепер зустрічаються на крутих схилах річок і в яружно-балковій системі. Проблеми з їх реінтродукцією трапляються при відсутності контролю етапів процесу з боку науковців і заселення бабаків у невідповідні умови. В умовах, що підходять для їх існування, бабаки заселяють практично всі придатні місця і навіть городи (Токарський *et al.* 2019). Відновлення популяції степового бабака в межах колишнього ареалу згадані автори вважають цілком імовірним.

Подяки

Дякуємо К. Голобородьку за надане в користування фото поселення бабаків у ландшафтному заказнику «Балка Гараганка».

Література

- Булахов, В. Л., О. Є. Пахомов. 2006. *Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці (Mammalia)*. Вид-во Дніпропетр. ун-ту, Дніпропетровськ, 1–356. [CrossRef](#)
- Дацюк, В. 2019. Бабак степовий (*Marmota bobak*) на півночі Одеської області (Україна). *Праці Теріологічної школи*, 17: 92–96. [CrossRef](#)
- Зубко, Я. 1930. Матеріали до вивчення фауни ссавців Полтавщини. *Записки науково-дослідчої кафедри зоології. Труды Харківського товариства дослідників природи*, 2 (4): 21–52. (Серія: Труды Харківського товариства дослідників природи; Том 55).
- Мілютин, М. Г. 1930. Матеріали до фауни Mammalia Дніпропетровської округи. *Записки науково-дослідчої кафедри зоології*, Вип. 2: 77–111. (Серія: Труды Харківського товариства дослідників природи; Том 55).
- Ронкін, В. І., Г. О. Савченко, А. А. Атемасов. 2017. Стан поселення, типи сімейних ділянок та перспективи збереження степового бабака у крейдяному ландшафті НПП «Дворічанський». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Біологія*, 29: 167–174. [CrossRef](#)
- Токарський, В. А., В. Ронкін, Г. А. Савченко. 2006. Ключевые экологические факторы возрождения европейского подвиды степного сурка в середине XX века и депрессии его численности на рубеже XX–XXI веков. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Біологія*, 3 (№ 729): 193–199. <https://www.researchgate.net/publication/322042014>
- Токарський, В. А., В. І. Ронкін, Г. А. Савченко. 2011. *Європейський степний сурок: історія і сучасність*. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, Харків, 1–256.
- Токарський, В., В. Грубник, А. Атемасов. 2019. Результати реінтродукції степового бабака (*Marmota bobak* Mull. 1776 (Rodentia, Sciuridae)) у південних районах Правобережної України. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, 80: 160–169. [CrossRef](#)
- Skubak, E. 2020. Comparison of natural and re-introduced populations of the steppe marmot (*Marmota bobak*) in Donetsk Oblast, Ukraine. *Theriologia Ukrainica*, 20: 127–131. [CrossRef](#)

Резюме

ПОНОМАРЕНКО, О., В. ВЕТРОВ, М. ТРИФАНОВА, Г. ЗАДОРОВНА. Знахідки бабака степового у Дніпропетровській та Полтавській областях. — На тлі невпинного зменшення чисельності бабака степового *Marmota bobak* протягом останнього сторіччя в Україні, у липні 2020 року в Дніпропетровській області та у вересні 2021 року в Полтавській області зареєстровані його знахідки. У Полтавській області бабака степового бачили на території проєктованих ландшафтних заказників «Балка Гараганка» та «Нелюбівський». У Дніпропетровській області — в яружно-балковій системі Юр'ївського (нині Павлоградського) району. В усіх випадках нори бабаків були розташовані на схилах балок, де відбувається формування відносно бідних змитих чорноземів. Надано фотографічні матеріали.